

VILNIAUS SEIMELIO PASIUNTINIAI ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS SEIME 1717–1793 M.: STATUSAS IR PARLAMENTINIO AKTYVUMO FORMOS

DR. ROBERTAS JURGAITIS

Vilniaus pedagoginis universitetas
Vilnius Pedagogical University
T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
El. paštas robertas.jurgaitis@vpu.lt

Santrauka

Straipsnyje analizuojama Vilniaus seimelio pasiuntinių parlamentinė veikla Abiejų Tautų Respublikos (toliau – Respublikos) Seime 1717–1793 metais. Remiantis Respublikos Seimo dienoraščiais, oficialia dokumentacija, didžiausias dėmesys tyrime skiriamas Vilniaus seimelio pasiuntinių ordinarinėms (pasisakymams, konstitucijų projektų inicijavimui) ir ekstraordinarinėms (liberum veto teisės panaudojimui ir Seimo sesijų išardymo iniciatyvoms) parlamentinio aktyvumo formoms. Parlamentinei veiklai nemažai įtakos turėjo Vilniaus seimelio pasiuntinių statusas ir įtakingiausios pozicijos tarp LDK pasiuntinių. Straipsnyje siekiama atskleisti istoriografijoje iki šiol mažai tirtą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) seimelių pasiuntinių parlamentinės veiklos efektyvumo problemą.

Reikšminiai žodžiai: Abiejų Tautų Respublikos Seimas; Vilniaus seimelis; pasiuntiniai, instrukcijos; *liberum veto* teisė; XVIII amžius.

Įvadas

Pastaruoju metu didėjantis visuomenės susidomėjimas politine kultūra ir politinių procesų mechanizmais skatina tyrėjus atsigręžti į Lietuvos parlamentarizmo ištakas. Vis dar pasitaikančius bandymus „nurašyti“ ankstyvąją Lietuvos parlamentarizmo istoriją¹ nustelbia pagrįsti raginimai išsamiau tirti LDK parlamentinių institucijų funkcionavimą².

Neatskiriamas bajoriškiosios demokratijos atributas ir svarbiausia XVI–XVIII a. Respublikos valstybinė institucija buvo Seimas, kurio kompetencijai priklausė ne tik įstatymų leidybos, bet ir vykdomosios valdžios kontrolė, kai kurios administracinės funkcijos. Tiesa, bendroje Respublikos parlamentinėje sistemoje itin svarbi buvo Seimo ir seimelių tarpinstitucinė sąveika. Pirmiausia, ikiseiminiuose seimeliuose buvo derinamos ir per pasiuntiniams įteikiamas instrukcijas Seimui pateikiamos išsamios politinės programos. Galiausiai Seime priimtose konstitucijos turėjo būti aprobuotos poseiminiuose ir reliaciniuose seimeliuose, taip užbaigiant įstatymų leidybos procesą ir atveriant kelią jų įgyvendinimui pavietuose³. Neabejotina, kad pasiuntiniai Seime tapdavo ne tik savo pavieto bajorijos atstovais, bet ir pagrindiniais tarpininkais tarpinstitucinės komunikacijos sistemoje, todėl siekiant suvokti LDK parlamentarizmo raidos specifiką seimelių pasiuntinių veiklos atskleidimas tampa itin aktualus.

Jau pasirodė įvairaus pobūdžio Respublikos Seimo istorijos sintezių⁴, tačiau apie LDK pasiuntinių veiklą vis dar mažai žinoma. Taip ir

¹ Lukošaitis, A. *Parlamentas ir parlamentarizmas. Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Sudarė A. Krupavičius, A. Lukošaitis. Kaunas, 2004, p. 346.

² Jučas, M. *Lietuvos ir Lenkijos unija*. Vilnius, 2000, p. 368.

³ Rachuba, A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*. Warszawa, 2002, s. 200.

⁴ Olszewski, H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763: prawo-praktyka-teoria-programy*. Poznań, 1966; Łaszewski, R. *Sejm Polski w latach 1764–1793: studium historyczno-prawne*. Warszawa–Poznań, 1973; Kriegseisen, W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*. Warszawa, 1995; Bardach, J. *Sejm dawnej Rzeczypospolitej. Dzieje Sejmu Polskiego*. Warszawa, 1997, s. 7–97; Jučas, M. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmas. *Lietuvos Seimas*. Vilnius, 1996, p. 99–105; Jučas, M. Seimai ir seimeliai. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*. Vilnius, 2001, p. 623–634.

lieka neišnagrinėta atskirų LDK seimelių pasiuntinių veiklos specifiška⁵, jų indėlis inicijuojant ir rengiant įstatymų projektus ir kt. Kaip taikliai pastebėjo Lenkijos istorikas A. Rachuba, istoriografijoje vis dar dažniau linksniuojamas su *liberum veto* teisės atsiradimu tapatinamas Upytės seimelio pasiuntinys Vladislovas Viktorinas Sicinskis nei minimi kiti džiulę parlamentinę patirtį sukaupę LDK atstovai⁶.

Tyrimui itin reikšmingi dar XIX a. pasirodę pirmieji atskirų Respublikos Seimo sesijų monografiniai tyrimai⁷, kurie buvo tęsiami ir XX a. pirmojoje pusėje⁸; pastaruoju metu pastebimas analogiškų tyrimų suintensyvėjimas Lenkijos istoriografijoje⁹. Paprastai tokio pobūdžio ankstyvosios monografijos vertingos tik dėl jų prieduose pateikiamų seimelių pasiuntinių sąrašų, nes pakankamai dažnai LDK pasiuntinių veikla aptariama itin fragmentiškai.

Vilniaus seimelio pasiuntinių veiklos Respublikos Seime rekonstrukcijai svarbūs atskirų Seimo sesijų personalinės sudėties tyrimai¹⁰ ir

⁵ Tik pastaruoju metu publikuotas tiriamojai laikotarpio Vilniaus seimelio pasiuntinių veiklos įvairiose XVIII a. Respublikos Seimo parlamentinėse struktūrose tyrimas, žr. Jurgaitis, R. Vilniaus seimelio pasiuntinių parlamentinė veikla Abiejų Tautų Respublikos seime 1717–1793 m. *Lituanistica*. 2010, t. 56, Nr. 1–4, p. 28–41.

⁶ Rachuba, A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentaryzm Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*. Warszawa, 2002, s. 189.

⁷ Wegner, L. *Sejm Grodziński ostatni*. Poznań, 1866; Kalinka, W. *Sejm Czteroletni*. Kraków, 1880–1888, t. 1–2; Иловайский, Д. *Гродненский сеймъ 1793 года. Последний сеймъ Речи Посполитой*. Москва, 1870.

⁸ Konopczyński, W. *Sejm Grodziński 1752 roku*. Lwów, 1907; Šapoka, A. *Raštai*. Lietuva Reformų seimo metu. Iki 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos. Parengė R. Jurgaitis ir R. Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius, 2008, t. 2.

⁹ Palkij, H. *Sejmy 1736 i 1738. U początków nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*. Kraków, 2000; Filipczak, W. *Sejm 1778 roku*. Warszawa, 2000; Kosińska, U. *Sejm 1719–1720 a sprawa ratyfikacji traktatu wiedeńskiego*. Warszawa, 2003.

¹⁰ Šapoka, A. Atsakingieji Lietuvos politikos vadai Reformų seimo metu. *Senovė*. 1936, Nr. 2, p. 63–173; Lisek, A. Litvini na sejmie elekcyjnym w 1733 roku. *Z dziejów XVII i XVIII wieku (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr. 1627), księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Michałowi Komarzyńskiemu*. Katowice, 1997, s. 138–154; Šmigelskytė-Stukienė, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovai paskutiniajame Abiejų Tautų Respublikos Seime. Politinio pasirinkimo problema. *Parlamento studijos*. 2005, t. 5, p. 79–106.

pasiuntinių biogramos Lenkijos biografiniame žodyne¹¹. Tiesa, pastarosiose publikacijose dažniausiai fiksuojamas išrinkimo pasiuntiniu faktas, tačiau itin retai aptariama platesnė parlamentinė veikla. Pasirodė pirmieji tyrimai, skirti Seimo procedūriniais klausimams ir ceremoniamui¹², atskirais aspektais tirtos pasiuntinių kalbos¹³. *Liberum veto* teisės funkcionavimui Respublikos parlamentinėje praktikoje skirtas iki šiol aktualumo nepraradęs W. Konopczyńskio darbas¹⁴. Reikšmingi ir politinių grupuočių¹⁵ bei opozicijos¹⁶ veiklos tyrimai. Ne mažiau svarbus ir įvairių Seimuose svarstytų problemų¹⁷ bei seimelių instrukcijose iškeltų programų įgyvendinimo aspektas. A. Lityńskis atkreipė dėmesį į seime-

¹¹ Konopczyński, W. Abramowicz Andrzej. *Polski Słownik Biograficzny (toliau – PSB)*. 1935, t. 1, s. 11–12; Konopczyński, W. Bohusz Ignacy h. Odyniec. *PSB*. 1936, t. 2, s. 230–232; Konopczyński, W. Buchowiecki Antoni Stanisław. *PSB*. Kraków, 1937, t. 3, s. 77–78; Waniczkówna, H. Czartoryski Adam. *PSB*. Kraków, 1938, t. 4, s. 249–257; Bartel, W.M. Horain Aleksander. *PSB*. 1960–1961, t. 9, s. 610; Bartel, W.M. Horain Michał. *PSB*. 1960–1961, t. 9, s. 615; Konopczyński, W. Horain Jan Antoni. *PSB*. 1960–1961, t. 9, s. 611–612; Krakowski, B. Korsak Tadeusz h. własnego. *PSB*. 1968–1969, t. 14, s. 116–118; Zielińska, Z. Pac Ignacy h. Gozdawa. *PSB*. 1979, t. 24/4, zes. 103, s. 697–698; Anusik, Z., Stroynowski, A. Romanowicz (Seybut Romanowicz) Franciszek h. Lubicz. *PSB*. 1989, t. 30/4, zes. 131, s. 590–592; Zielińska, Z. Sapieha Aleksander Michał. *PSB*. 1993, t. 34/4, zes. 143, s. 565–569; Palkij, H. Sapieha Antoni Kazimierz. *PSB*. 1993, t. 34/4, zes. 143, s. 580–582.

¹² Poraziński, J. Ceremonial sejmowy w czasach saskich (1697–1763). Zarys problematyki. *Między Barokiem a Oświeceniem: obyczaj i czasów saskich*. Praca zbiorowa pod redakcją K. Stasiewiczą i S. Achremczyką. Olsztyn, 2000, s. 26–32.

¹³ Krakowski, B. *Oratorstwo polityczne na forum sejmku Czteroletniego*. Gdańsk, 1968.

¹⁴ Konopczyński, W. *Liberum veto: studium porównawczo-historyczne*. Kraków, 2002.

¹⁵ Tomczyk, G. Stronnictwo królewskie na sejmie 1776 roku. *Acta universitatis Lodzianensis: Folia historica*. 1993, t. 49, s. 35–47.

¹⁶ Stroynowski, A. *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej*. Łódź, 2005.

¹⁷ Lityński, A. Problem prawa neposesejonatów do sejmikowania w dyskusji na forum Sejmu Czteroletniego. *Cztery lata nadziei: 200 rocznica Sejmu Wielkiego (Prace naukowe uniwersytetu Śląskiego w Katowice, Nr. 879)*. Pod redakcją H. Kocója. Katowice, 1988, s. 55–79; Filipczak, W. Rola spraw wojskowych-skarbowych w walce politycznej na sejmie 1786 roku. *Acta universitatis Lodzianensis: Folia historica*. 1993, t. 49, s. 49–65; Filipczak, W. Rugi poselskie i losy „rozdwójonych“ sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786. *Czasopismo Prawno-Historyczne (toliau – CPH)*. 1997, t. 49, zes. 1–2, s. 65–85; Michalski, J. Reforma sądownictwa na sejmie konwokacyjnym 1764 roku. *Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem*. Toruń, 1993, s. 295–313; Michalski, J. Sprawa wyboru posłów dysydentów na sejm 1776 roku. *Kultura staropolska – kultura europejska*. Warszawa, 1997, s. 273–280; Michalski, J. Problematyka reformy sądownictwa i prawa sądowego w okresie sejmów delegacyjnych lat 1767–1768. *CPH*. 2002, t. 54, zes. 2, s. 21–41.

lio pasiuntinių statuso Respublikos Seimuose kaitą XVIII a. antrojoje pusėje¹⁸.

Straipsnio tikslas – remiantis Respublikos Seimo dienoraščiais, oficialia dokumentacija, atskleisti Vilniaus seimelio pasiuntinių parlamentinę veiklą 1717–1793 m., išryškinant ordinarines (pasisakymus, konstitucijų projektų inicijavimą) ir ekstraordinarines (*liberum veto* teisės panaudojimą ir Seimo sesijų išardymo iniciatyvas) aktyvumo formas. Tyrimo išvados grindžiamos spausdintais ir rankraštiniais Respublikos Seimo dienoraščiais¹⁹, publikuotomis Seimo konstitucijomis²⁰, pasiuntinių kalbomis ir kitais pirminiais šaltiniais.

Vilniaus seimelio pasiuntinių statusas

XVIII a. seimelio pasiuntinys Respublikos Seime pirmiausia atstovavo savo seimeliui, todėl, pasak A. Lityńskiego, buvo vienas iš partikuliarizmo elementų centrinėje valstybės institucijoje²¹. Pagrindinis saitas, neleidęs užmiršti seimelyje iškeltų reikalavimų, buvo pasiuntiniui įteikta instrukcija, kurios laikytis išrinktas pasiuntinys prisiekdavo. Pirmą kartą mintį apie seimelių instrukcijų panaikinimą iškėlė Stanislovas Konarskis (1700–1773 m.)²². Čartoriskių politinėje programoje taip pat ma-

¹⁸ Lityński, A. Status posła po Konstytucji 3 maja. *Pierwsza w Europie: 200 rocznica Konstytucji 3 Maja 1791–1991*. Pod redakcją H. Kocója. Katowice, 1989, s. 53–56.

¹⁹ Išsamų Respublikos Seimo rankraštinų ir publikuotų dienoraščių sąrašą žr.: Konopczyński, W. *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*. Kraków, 1948, s. 161–169; Olszewski, H. Nowe materiały do Chronologii sejmów polskich. *CPH*. 1957, t. 9, zes. 2, s. 253–258.

²⁰ *Volumina Legum (toliau – VL)*. Petersburg, 1860, t. 6–8; VL. Kraków, 1889, t. 9; VL. Poznań, 1952, t. 10.

²¹ Lityński, A. Status posła po Konstytucji 3 maja. *Pierwsza w Europie: 200 rocznic Konstytucji 3 Maja 1791–1991*. Katowice, 1989, s. 53–67.

²² Konarski, S. *Wybór pism politycznych*. Z wstępem i objaśnieniami W. Konopczyńskiego. Kraków, 1921, s. 280–283. Išsamiau apie S. Konarskio seimelių reformos programą žr.: Konopczyński, W. *Polscy pisarze polityczne XVIII wieku (do Sejmu Czteroletniego)*. Warszawa, 1966, s. 186–187; Grzeškowiak-Krwawicz, A. Stanisław Konarski o wolności i anarchii. *Wiek Oświecenia*. 2004, t. 20, s. 71.

tomas siekis apriboti seimelių pasiuntinių instrukcijų vaidmenį²³. Tai buvo įgyvendinta 1764 m. konvokaciniame Seime, panaikinus pasiuntinio priesaiką laikytis instrukcijos. Ir nors tai nepadarė didelės įtakos parlamentinei praktikai, tačiau negalėjo neatsiliepti to meto realijoms. Kaip pastebėjo H. Olszewski, priesaika laikytis instrukcijos įpareigo davo pasiuntinius ginti bajorijos laisves, teises ir Respublikos santvarką, o svarbiausia – apribodavo pasiuntinių galimybes laisvai veikti Seime²⁴. Tad neabejotina, kad 1764 m. Seimas sukūrė prielaidas naujam požiūriui į parlamentaro statusą įtvirtinti. Kardinaliai situaciją pakeitė 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija, kurios VI skyriuje „Seimas arba įstatymų leidžiamoji valdžia“ buvo teigiama, kad „seimeliuose išrinkti atstovai įstatymų leidyboje ir bendruose tautos reikaluose pagal šią Konstituciją turi būti laikomi visos tautos atstovais, kuriems išreikštas visuotinis pasitikėjimas“²⁵. Tačiau nereikėtų užmiršti, kad 1791 m. kovo 24 d. seimeliams skirtame įstatyme dar nebuvo žengtas toks radikalus žingsnis, todėl akivaizdu, kad tik minėta Konstitucija pasiuntinio mandatą iš imperatyviojo pakeitė į laisvąjį²⁶. Tad seimelio pasiuntinys nebebuvo savo seimelio įkaitas – jis turėjo galimybę apsispręsti ir laisvai veikti priimant įstatymus. Tokia nuostata buvo Apšvietos epochos ir XVIII a. antrojoje pusėje vykdytų reformų padarinys, ji sudarė sąlygas atsirasti šiuolaikinei parlamentaro statuso sampratai.

LDK seimelių pasiuntinių statusas taip pat nebuvo vienodas. Pirmausia reikėtų prisiminti, kad Vilniaus seimelio pasiuntiniai pagal vaivadijų rangą visos Respublikos kontekste buvo tretii po Krokuvos ir Poznanės vaivadijų. Šis eiliškumas ir trečioji pozicija galiojo daugelyje parlamentinės praktikos sričių (taikant alternato principą Seimo maršalo

²³ Michalski, J. Plan Czartoryskich naprawy Rzeczypospolitej. *Kwartalnik historyczny*. Warszawa, 1956, rocznik 63, Nr. 4–5, s. 33–34.

²⁴ Olszewski, H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763: prawo-praktyka-teoria-programy*. Poznań, 1966, s. 118.

²⁵ 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija. Vertė ir sudarė E. Raila. Vilnius, 2001, p. 24–25.

²⁶ Lityński, A. Status posła po Konstytucji 3 maja. *Pierwsza w Europie: 200 rocznica Konstytucji 3 Maja 1791–1991*. Pod redakcją H. Kocója. Katowice, 1989, s. 67.

rinkimuose, balsuojant, kalbant ir pan.), galiausiai su rangu buvo susijusi ir pasiuntinių sėdėjimo vieta²⁷. Tačiau šis eiliškumas galėjo kisti, ypač tais atvejais, kai į Seimą neatvykdavo pirmųjų pagal rangą Respublikos vaivadijų pasiuntiniai. Būtent tokia situacija susiklostė 1722 m. Varšuvos ordinariniame Seime, į kurį neatvyko nei Krokuvos²⁸, nei Poznanės vaivadijų pasiuntiniai²⁹. Nors ši situacija susirinkusiems pasiuntiniams buvo gana neįprasta, Vilniaus seimelio pasiuntiniai įgavo pirmumo teisę tiek balsuojant, tiek išsakant savo poziciją. Tad 1722 m. Seime susiklosčius palankioms aplinkybėms, Vilniaus seimelio pasiuntiniai pagal rangą tapo pirmaisiais Respublikos pasiuntiniais. Panaši situacija susiklostė 1761 m., kai į Varšuvos ekstraordinarinį Seimą neatvyko Krokuvos vaivadijos pasiuntiniai. Tarp Vilniaus ir Poznanės vaivadijų pasiuntinių kilus aštrokai diskutijai dėl pirmumo teisės³⁰, bandyta pasiremti senato veiklos pavyzdžiu ir rasti analogų Poznanės ir Vilniaus vaivadų statuso traktuotėje³¹, tačiau šįkart Vilniaus seimelio atstovai nusileido. Netiesiogiai šis klausimas iškilo 1784 m. Gardino ordinariniame Seime, kai spalio 7 d. (IV sesija) senate Vilniaus vaivada Karolis Stanislovas Radvila „Pone Mylimasis“ susiginčijo su Poznanės vaivada dėl užimamos

²⁷ Tradiciškai Atstovų rūmuose Vilniaus seimelio pasiuntiniai sėdėdavo šalia Poznanės vaivadijos pasiuntinių prieš Seimo maršalą, o senate vykstant jungtiniam abiejų rūmų posėdžiui Vilniaus seimelio pasiuntiniai sėdėdavo šalia Krokuvos vaivadijos pasiuntinių, žr. Wierzbicka, B. *Gmachy i wnętrza sejmowe w Polsce*. Warszawa, 1998, s. 77. Tačiau šios tvarkos ne visada buvo laikomasi, matyt, ji kisdavo ir ne visiems pasiuntiniams atvykus į Seimą. Antai 1761 m. Varšuvos ekstraordinariame Seime Vilniaus seimelio pasiuntinys I. Bogušas sėdėjo šalia Mstislavlio vaivadijos pasiuntinio Lopacińskiego (Lopaciński), žr. Matuszewicz, M. *Diariusz życia mego*. Warszawa, 1986, t. 2, s. 156.

²⁸ 1722 m. Krokuvos vaivadijos seimelis buvo išardytas ir pasiuntiniai neišrinkti, plg.: Przyboś, K. *Sejmik województwa Krakowskiego w czasach saskich (1697–1763)*. Kraków, 1981, s. 87.

²⁹ „(...) ponieważ z Krakowskiego i Poznańskiego W[ojewó]dztw Posłów niebyło że przypadł *turmus* do dania kresesk na W[ojewó]dztwo Wileńskie (...)“, žr. 1722 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie* (toliau – AGAD), *Archiwum Radziwiłłów* (toliau – AR). Dz. VI, II–53, lap. 1.

³⁰ 1761 m. Varšuvos ekstraordinarinio Seimo dienoraštis. AGAD AR. Dz VI, II-53, lap. 53v., 54–55 (I sesija).

³¹ Matuszewicz, M. *Diariusz życia mego*. Warszawa, 1986, t. 2, s. 149.

viestos bei statuso ir plačiąja prasme išskėlė alternatą problemą. Poznanės vaivada rėmėsi 1569 m. Liublino unija ir 1768 m. Seimo konstitucija, o Vilniaus vaivada K. S. Radvila – 1697 m. Lenkijos ir LDK teisių suliginimo ir Vilniaus seimelio pasiuntinių statuso Seime argumentais³². Deja, Respublikos Seimas buvo Poznanės vaivados pusėje, tad supykęs K. S. Radvila apsvarsčius šį klausimą išėjo iš senato.

LDK mastu Vilniaus seimelio pasiuntiniai, kaip centrinio LDK seimelio atstovai, turėjo pirmenybę praktiškai visose Seimo veiklos srityse. Reikėtų pastebėti, kad jie Seime sakomose viešose kalbose neretai pabrėždavo savo vaivadijos ir seimelio išskirtinumą³³. Be to, Vilniaus seimelio pasiuntiniai dažniausiai buvo traktuojami kaip pirmieji LDK pasiuntiniai³⁴, jie neretai kalbėdavo net visos LDK vardu³⁵ ar išreikšdavo visų LDK pasiuntinių valią. Čia atsiskleidžia išskirtinis Vilniaus seimelio

³² „(...) Książę Wojewoda Wileński odwołał się, i do koekwacyi powszechnej Narodu Litewskiego z Polskim, i do kolei przodkowania dla Posłów Województwa Wileńskiego ubeściężonej, i aktualnie na teraźniejszym Sejmie zachowanej (...)“, žr. *Dyaryusz Seymu Wolnego Ordynarynego Grodzieńskiego szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCCLXXXIV. Dnia 4. Miesiąca Października odprawiającego się*. Warszawa, 1785, s. 28–29.

³³ „(...) pierwsze prowincji naszej województwo i stołeczne onego miasto, niegdyś ulubione mieszkanie Wielkich Książąt Litewskich i Królów Polskich (...)“, žr.: Głos Jaśnie Wielmożnego I[ch]m[os]ć Pana Maxymiljana Jazdowskiego Sędziego i Protunc Pisarza ziemskiego, Posła na Sejm Extraordinaryjny W[o]jewó[]dztwa Wileń[sk]iego. Prieiga per internetą: <<http://www.bkpan.poznan.pl/ELITY/SEJM1793/m100.htm>> (14 sesija).

³⁴ XVII a. Respublikos Seimuose Vilniaus seimelio pasiuntiniai dažniausiai kalbėdavo pirmieji, žr. Wisner, H. Efektywność przedsejmowego sejmiku wileńskiego w pierwszej połowie XVII wieku. *Czasy Nowożytne*. 2002, t. 12, s. 59.

³⁵ 1735 m. Varšuvos pacifikaciniame Seime LDK vardu kalbėjo Vilniaus seimelio pasiuntinys J. B. Volskis, žr.: Burba, D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių veikla Abiejų Tautų Respublikos seimuose 1733–1736 m. politinio–karinio konflikto metu. *Parlamento studijos*. 2006, Nr. 6, p. 24. „(...) J[ego]m[os]ć P[an] Wileński upraszał Imieniem Prowincji W[ielkiego] K[sięstwa] Lit[ewskiego], o projektu czytania (...)“, 1740 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *Biblioteka PAN w Krakowie*. 1856, p. 291. LDK vardu senate 1782 m. spalio 2 d. (IV sesija) kalbėjo Adomas Čartoriskis: „[Jaśnie] O[święcony] K[sięcia] Adam Czartoryski G. Z. P. Posel Wileński Imieniem całej Prowincji Litewskiej“, žr. *Dyaryusz Seymu ordynarynego y wolnego zaczętego w Warszawie Roku 1782 Dnia 30 7bris*. S. 6–7.

pasiuntinių statusas, kurį visų LDK pasiuntinių kontekste galima apibūdinti kaip įtakingiausią. Tačiau intensyvėjant Respublikos Seimo institucionalizacijos procesams, seimelių pasiuntinių galimybės suvienodėjo³⁶, be to, daug kas priklausydavo nuo pasiuntinio asmeninių savybių, parlamentinės patirties ir politinio užnugario.

Nerekėtų užmiršti, kad tarp Vilniaus seimelio pasiuntinių egzistavo ir vidinė hierarchija. Nors seimelių instrukcijose šie akcentai nebuvo išskiriami, tačiau Seimų dienoraščiuose dažnai nurodoma, kuris yra pirmasis³⁷ ir kuris antrasis³⁸ pasiuntinys. Pirmasis pasiuntinys Seimo dienoraščiuose kai kada dar buvo vadinamas vyresniuoju³⁹ pasiuntiniu, jis kur kas dažniau kalbėdavo viso seimelio ar LDK vardu. Antrasis pasiuntinys kai kada buvo įvardijamas jaunesniuoju⁴⁰. Tačiau pirmojo ir antrojo pasiuntinio subordinacijos ne visada buvo laikomasi. Antai 1786 m., susiklosčius netikėtoms aplinkybėms, laikinuoju Seimo maršalu tapo ne pirmasis, bet antrasis Vilniaus seimelio pasiuntinys Antanas Tyzenhauzas⁴¹. Tačiau ši rokiruotė buvo padaryta pirmajam pasiuntiniui pave-

³⁶ W. Kriegseisenas, remdamasis XVIII a. publicistu A. Otwinowskiiu, klaidingai teigia, kad LDK mastu pagal faktinę, bet ne formaliąją hierarchiją svarbiausias buvo Ašmenos seimelis, žr. Kriegseisen, W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*. Warszawa, 1991, s. 27. Šis epizodas tik paliudija, kad amžininkams, ypač prasčiau susipažinusiems su LDK seimelių sistemos specifika, Vilniaus seimelis neatrodė absoliučiai dominuojantis.

³⁷ „(...) W[o]jewó[.]dztwa Wileńskiego Pierwszy Posel J[ego]m[óśc] P[an] Pawłowski Pisarz Wileński (...)“, žr.: 1718 m. Gardino ordinarinio Seimo dienoraštis. *Biblioteka Jagiellońska w Krakowie* (toliau – BJ). 3738, p. 349. „(...) j[ego]m[óśc] p[an] Horain, posel wileński pierwszy“, žr. Dyaryusz sejmų z r. 1746. *Dyaryusze sejmowe z wieku XVIII*. T. 2..., s. 2.

³⁸ „J[ego]m[óśc] Tyzenhauz, drugi posel wileński“, žr. *Diarjusze Sejmowe z wieku XVIII*. T. 3..., s. 59.

³⁹ „(...) J[ego]m[óśc] Pan Horain Posel Starszy (...)“, žr. 1746 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *AGAD AR*. Dz. VI, II–68, p. 2. Vilniaus seimelio „vyresniajam“ pasiuntiniui Jonui Antanui Horainui jau buvo 60 metų, plg.: Konopczyński, W. Horain Jan Antoni. *PSB*. T. 9, s. 611. Tačiau ši klasifikacija į „vyresniusius“ ir „jaunesniusius“ taikyta ir kitiems pasiuntiniams, tad sietina pirmiausia su jų statusu, o ne amžiumi.

⁴⁰ „(...) J[ego]m[óśc] Pan Wileński Młodszy (...)“, žr. 1746 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *AGAD AR*. Dz. VI, II–68, p. 166.

⁴¹ Stroynowski, A. *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej*. Łódź, 2005, s. 190–191.

dus valdyti Minsko seniūniją. Pateikti faktai rodo, kad pirmasis Vilniaus seimelio pasiuntinys bent jau pagal statusą buvo viso LDK parlamentarų korpuso priekyje.

Protestai ir Seimo darbo sužlugdymas

Vilniaus seimelio pasiuntinių aktyvumui atskleisti išskirtinos ordinarinės ir ekstraordinarinės veiklos priemonės. Pirmajai grupei priskirtinos pasiuntinių kalbos, pasisakymai, replikos, naujų įstatymų projektų parengimo iniciatyvos. Antrajai grupei – radikali parlamentinės veiklos priemonė: *veto* teisės panaudojimas ir Seimų išardymas protestuojant. Šiame kontekste iškyla gan aktuali pasiuntinių veiklos efektyvumo vertinimo problema. Tarkime, ar kalbų gausumas visada rodo pozityvią pasiuntinio veiklą? Akivaizdu, kad tuščios kalbos, kitus pasiuntinius užgauliojančios replikos neprisideda prie parlamento veiklos efektyvumo. Galiausiai itin dažnai kalbantis pasiuntinys galėjo kur kas mažiau iškelti problemų nei trumpai, bet dalykiškai ir konstruktyviai mintis reiškiantis parlamentarai. Spręsti tokias problemas nėra šio tyrimo uždavinys, todėl bus apsiribota konkrečių pavyzdžių, pirmiausia susijusių su Vilniaus seimelio pasiuntinių aktyvumu, aptarimu.

Viena iš radikalusių ir destruktiviausių parlamentinės veiklos priemonių buvo *veto* teisės panaudojimas išardant Respublikos Seimus. Per visą *veto* teisės egzistavimo laikotarpį žinomi 28 LDK atstovai, prisidėję prie Respublikos Seimo darbo sužlugdymo pasinaudodami *veto* teise, tačiau tarp jų Vilniaus seimelio pasiuntinių buvo tik 3⁴². Šios srities lyderiai buvo kitų LDK seimelių pasiuntiniai (pvz., Upytės seimelio atstovai)⁴³. Tiriamuoju laikotarpiu Vilniaus seimelio pasiuntiniai *veto* teise pasinaudojo vienintelį kartą.

⁴² Konopczyński, W. *Liberum veto: studium porównawczo-historyczne*. Kraków, 2002, s. 283; Kurek, J. *U schyłku panowania Augusta II Sasa: z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej (1729–1733)*. Katowice, 2003, s. 141.

⁴³ Konopczyński, W. *Liberum veto: studium porównawczo-historyczne*. Kraków, 2002, s. 274–283.

1729 m. rugpjūčio 22–27 dienomis Gardine vykusį ekstraordinarinį Seimą praktiškai išardė 20 manifestų pasirašiusių atstovų⁴⁴. Didžiausi šios akcijos iniciatoriai buvo Vilniaus seimelio pasiuntiniai Benediktas Jonas Volskis ir Jonas Antanas Horainas, kurie jau pirmą dieną užblokavo Seimo darbą⁴⁵. Beje, jie pirmieji ir pasirašė minėtą manifestą⁴⁶, kuris vėliau, 1729 m. spalio 20 d., Starodubo pavieto stovyklininko ir Vilniaus pilies teismo regento Mykolo Šaniavskio iniciatyva buvo įrašytas į Vilniaus pilies teismo ir kitų LDK paviatų teismų knygas⁴⁷. Manifeste teigiama, kad Seimas buvęs nukreiptas prieš laisves ir sušauktas pažeidžiant 1717 m. konstituciją, kad valdovas proteguojąs disidentus ir svetimšalius. Ne mažiau svarbus buvo neišspręstas ginčas dėl Neuburgo valdų ir vakuojanti Vilniaus vyskupo vieta⁴⁸. Pasak H. Olszewskio, manifeste išdėstyti argumentai geriausiai atskleidžia, kad tekstas buvo parengtas dar prieš prasidedant Seimui⁴⁹. Žinomi ir pagrindiniai šio Seimo išardymo iniciatoriai – Prancūzijos ambasadorius Antoine'as Felixas de Monti ir Rusijos

⁴⁴ Iš pradžių šiame 1729 m. rugpjūčio 27 d. proteste (*protestacja*) buvo tik 16 parašų, tačiau ir čia Benediktas Jonas Volskis ir Jonas Antanas Horainas pasirašė pirmieji, žr. 1729 m. Gardino ekstraordinarinio Seimo dienoraštis. *AGAD AR*. Dz. VI, II-58, lap. 8–9v. Beje, pasirašiusių daugumą sudarė LDK atstovai (iš viso 16), žr. Olszewski, H. *Doktryny pravo-usrojowe czasów saskich (1697–1740)*. Warszawa, 1961, s. 213.

⁴⁵ Kriegseisen, W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*. Warszawa, 1995, s. 143.

⁴⁶ 1729 m. rugpjūčio 22 d. Lenkijos ir LDK pasiuntinių manifestas. *Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego (toliau – BUW)*. 95, lap. 45–47; 1729 m. rugpjūčio 22 d. Lenkijos ir LDK pasiuntinių manifestas. *AGAD AR*. Dz. II, 2461, lap. 1–6; Manifest Ichm[oš]ciów p[anów] posłów tak Korony Polskiej, jako i W[ielkiego] Ks[ięstwa] Litewskiego podczasu walnego zgromadzenia, w Grodnie an[no] 1729 d. 22 Augusti zaniesiony i do akt grodzkich wileńskich podany. *Teka...* Poznan, 1856, t. 3, s. 318–320.

⁴⁷ Manifestas buvo įrašytas į Gardino pavieto pilies teismų knygas, žr. Manifest Publiczny Seymowy *contra Totum Actum*. Wypis z Księg Grodzkich Powiatu Grodzienskigo. *AGAD AR*. Dz. VI, II–55, s. 431–434.

⁴⁸ Rostworowski, E. *O Polską Koronę: polityka Francji w latach 1725–1733*. Wrocław–Kraków, 1958, s. 172–173.

⁴⁹ Olszewski, H. *Doktryny pravo-usrojowe czasów saskich (1697–1740)*. Warszawa, 1961, s. 212–213.

ambasadorius kunigaikštis Sergejus Dolgorukis⁵⁰, šiam tikslui skyrę nemažas pinigų sumas. Antai Prancūzijos ambasadorius A. F. De Monti už šio Seimo išardymą Potockiams buvo davęs 60 tūkstančių livrų⁵¹. Neabejotina, kad dalis šios sumos atiteko ir Vilniaus seimelio pasiuntiniams, Seime radikalčiai kėlusiems problemas dėl nereikšmingų procedūrinių klausimų⁵². Vertėtų atsižvelgti ir į tarptautinę situaciją, kuri neabejotinai turėjo įtakos 1729 m. Seimo užkuliesiams. Tokiomis aplinkybėmis baigiantis Augusto II valdymo laikotarpiui LDK didikai dar nuo 1728 m. buvo sutarę ardyti visus Seimus iki šio valdovo valdymo pabaigos. Jau nuo kovo mėn. Europoje pradėta rengtis naujo Respublikos valdovo rinkimams⁵³. Savaime suprantama, tokia pozicija buvo derinta tiek su Rusija, tiek ir su Prancūzija⁵⁴.

Pasisakymų skaičius

Ko gero, daugiausia galimybių pasireikšti seimelių pasiuntiniai turėjo per plenarinius posėdžius, dėstydami instrukcijose įrašytus reikalavimus, dalyvaudami diskusijose⁵⁵ ir pan. Šiuo požiūriu Vilniaus seimelio

⁵⁰ Prancūzijos ir Rusijos ambasadoriai veikė per Potockių grupuotę, tačiau istoriografijoje kai kada nesutariama dėl įtakos mastų. W. Konopczyński mano, kad didesnė buvusi Rusijos įtaka, o W. Kriegseisenas kalba apie lemiamą Prancūzijos vaidmenį, plg.: Konopczyński, W. *Liberum veto: studium porównawczo-historyczne*. Kraków, 2002, s. 279, 283; Kriegseisen, W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*. Warszawa, 1995, s. 143.

⁵¹ Kurek, J. *U schyłku panowania Augusta II Sasa: z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej (1729–1733)*. Katowice, 2003, s. 109.

⁵² Rostworowski, E. *O Polską Koronę: polityka Francji w latach 1725–1733*. Wrocław–Kraków, 1958, s. 171; Kurek, J. *U schyłku panowania Augusta II Sasa: z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej (1729–1733)*. Katowice, 2003, s. 111.

⁵³ Staszewski, J. *August II Mocny*. Wrocław, 1998, s. 256–257.

⁵⁴ Rostworowski, E. *O Polską Koronę: polityka Francji w latach 1725–1733*. Wrocław–Kraków, 1958, s. 174; Sliesoriūnas, G. Nuo megalomanijos iki servilizmo – Lietuvos ir Lenkijos elito požiūriu į Rusiją kaita XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje. *Kultūros barai*. 2003, Nr. 11, p. 83.

⁵⁵ Šios srities tyrimų, leidžiančių atskleisti ne tik seimelių pasiuntinių vaidmenį, bet ir parodyti individualius parlamentarų veiksmus, vis dar trūksta.

pasiuntinių vaidmuo nebuvo išskirtinis. Tai, matyt, daugiausia priklausė nuo konkretaus parlamentaro diplomatinių gebėjimų, asmeninių savybių, parlamentinės patirties, bet ne nuo atstovaujamo seimelio rango. Tai atskleidžia skirtumai tarp pačių Vilniaus seimelio pasiuntinių pasisakymų⁵⁶. Tarkime, 1735 m. Seime Jonas Benediktas Volskis kalbėjo 9 kartus, o jo kolega Mikalojus Antanas Petruševičius – nė karto⁵⁷, 1780 m. Seime Liudvikas Tiškevičius kalbėjo 10 kartų, o Antanas Stanislovas Buchovickis – tik 1⁵⁸. 1782 m. Seime kunigaikštis Adomas Čartoriskis pasisakė net 16 kartų, o jo kolega Stanislovas Soltanas – tik 3⁵⁹. Ketverių metų Seime itin dažnai ir įvairiais būdais reiškėsi Tadas Korsakas, amžininkų išskirtas kaip kalbantis su „lietuvišku akcentu“⁶⁰. Šis Vilniaus seimelio pasiuntinys iš pradžių buvo aktyvus Gegužės 3 d. Konstitucijos priešininkas⁶¹, tačiau vėliau pakeitė savo nuomonę ir perėjo į jos šalininkų pusę. 1791 m. gegužės 5 d. pasiuntinys teisinosi, kad ankstesnį jo pasirinkimą lėmė seimelio instrukcijoje išdėstytos pozicijos⁶². Nemažai įtakos T. Korsako sprendimui pereiti iš opozicijos į Konstitucijos šalininkų pusę greičiausiai turėjo LDK konfederacijos maršalo Kazimiero Nestoro Sapiegos

⁵⁶ Pasisakymais laikomos visos pasiuntinio verbalinio aktyvumo formos nuo specialiai skirtų kalbų iki replikų.

⁵⁷ 1735 m. Varšuvos pacifikacinio Seimo dienoraštis. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių vardo bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMAB). F. 148, b. 123, lap. 145, 163, 204, 204v., 240v., 244, 248v., 250, 254v.

⁵⁸ *Dyaryusz Seymu Walnego ordynaryinego Warszawskiego szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCLXXX Dnia 2 Miesieca października odprawiającego się w Warszawie*. [1780], s. 72, 141, 165, 188, 189, 208, 221, 285, 324–325, 413, 430, 441.

⁵⁹ *Dyaryusz Seymu ordynaryinego y wolnego zczęty w Warszawie Roku 1782 (...)*. S. 6–7, 48, 73. Fragmentiškiau pasisakymai pristatomi juodraštiniam šio Seimo dienoraštyje, žr. 1782 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis, *AGAD Zbiór Popielów* (toliau – ZP). 31, lap. 128, 130–131v., 133v.

⁶⁰ „(...) powtarzał akcentem swoim litewskim (...)“, žr.: Niemcewicz, J.U. *Pamiętniki czasów moich*. Warszawa, 1957, t. 1, s. 320; Krakowski, B. *Oratorstwo polityczne na forum sejmu Czteroletniego*. Gdańsk, 1968, s. 60.

⁶¹ Kalinka, W. *Sejm Czteroletni*. Warszawa, 1991, t. 2, s. 514–515. A. Šapokos ranka rašytos pastabos: „1791.V.3 Lietuviai opozicijoje“, žr. *LMAB*. F. 233, b. 121, lap. 24.

⁶² Kalinka, W. *Sejm Czteroletni*. Warszawa, 1991, t. 2, s. 519.

laikysena⁶³. T. Korsakas savo aktyvumą rodė ir pateikdamas svarstyti nemažai įstatymų projektų. Tad Ketverių metų Seime savo aktyvumu išsiskyrė Vilniaus seimelio pasiuntiniai Tadas Korsakas ir Kasparas Čyžas. Tiesa, jie neprilygo žymiausiems šio Seimo oratoriams Kazimierui Nestorui Sapiagai ir Wojciechui Suchodolskiui, kurie kalbėjo daugiau kaip po 700 kartų⁶⁴. Remiantis Seimo dienoraščiais, T. Korsakas kalbėjo mažiausiai 23 kartus (5 kalbos buvo atspausdintos)⁶⁵. Be to, jis pateikė 3 projektus⁶⁶ ir greičiausiai buvo vienas iš 1791 m. spalio 20 d. patvirtinto garsiojo „Abiejų Tautų tarpusavio įžado“ autorių⁶⁷. Nors G. Čyžo kalbų užfiksuota mažiau – tik 9, tačiau 3 iš jų taip pat buvo išspausdintos⁶⁸. Seimo dienoraščių teikiama informacija rodo, kad Antanas Tyzenhauzas ir Pranciškus Romanovičius kalbėjo mažiausiai po 2 kartus (abi P. Roma-

⁶³ Bardach, J. 1791 metų gegužės 3-iosios konstitucija ir Abiejų Tautų tarpusavio įžadas. *Konstytucja 3 Maja 1791. 1791 Gegužės 3-iosios konstitucija. The Constitution of May 3, 1791*. Warszawa, 2001, p. 94.

⁶⁴ Michalski, J. Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta. *Historia sejmów polskiego*. Warszawa, 1984, t. 1, s. 391–392.

⁶⁵ *Dziaryusz Seymu Ordynarynego pod zwiazkiem konfederacyi generalney Obojga Narodow w podwojnym poslów skladzie zgromadzonego w Warszawie od dnia 16 Grudnia Roku 1790*. Warszawa, [1790], t. 1, część 1, s. 1, 22, 24, 42, 63–64, 149, 178, 239–240, 301–302; 1788–1792 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraščiai, kalbos. *AGAD Archiwum Sejmu Czteroletniego* (toliau – ASCz). 2, lap. 411–413v.; 7, lap. 576–582, 771–774v.; 9, lap. 236–237v.; 22, lap. 299v.

⁶⁶ Projekt J[აწწწ] W[ielmožnego] Korsaka Posła Wileńskiego, [1791]; Projekt J[აწწწ] W[ielmožnego] Korsaka posła Wileńskiego w Deputacyi Konstytucyjney czytany, a na żądanie J[აწწწ] W[ielmožnego] podawaiącego, tak, iak był na Seymie czytany, wydrukowany, [1791]; J[აწწწ] W[ielmožnego] Korsak P[osel] Wileński. Porządek Roztrząsania materyów Seymowych, [1791].

⁶⁷ Raila, E. *Apie 1791 gegužės 3-iosios konstituciją*. Vilnius, 2007, p. 70.

⁶⁸ Głos Jaśnie Wielmožnego I[ch]m[š]ći Pana Gaspara na Woronney Czyża Sędziego grodzkiego i posła woiewódtwa Wileńskiego na Sessyi seymowey Dnia 8. Junii 1789. Roku Miany, [1789]; Głos Jaśnie Wielmožnego I[ch]m[š]ći Pana Gaspara Czyża sędziego Grodzkiego Posła woiewódtwa Wileńskiego na sessyi Seymowey Dnia 13. 7bra w nieprzytomności Króla miany, [1790]. Šie spaudiniai taip pat saugomi Ketverių metų Seimo archyve, žr.: *AGAD ASCz*. 2, lap. 411–413v.; 9, lap. 236–237v. *Zbiór mów i pism niektorych w czasie Seymu stanow skonfederowanych*. Wilno, 1789, t. 7, s. 13–29.

novičiaus kalbos buvo atspausdintos⁶⁹). Taigi Vilniaus seimelio pasiuntiniai Ketverių metų Seime kartu sudėjus pasisakė mažiausiai 36 kartus.

Kalbant apie aktyviausius pasiuntinius reikėtų išskirti Joną Antaną Horainą, kuris gana aktyviai reiškesi įvairiuose Seimuose (1746 m. kalbėjo 14 kartų⁷⁰, 1754 m. – 10⁷¹, 1764 m. – 13⁷²), taip pat paminėtini Benediktas Jonas Volskis (1735 m. kalbėjo 9 kartus), Liudvikas Tiškevičius (1780 m. – 10), Adomas Čartoriskis (1782 m. – 16), T. Korsakas (1788–1792 m. – 23). Nereikėtų užmiršti, kad šiai aktyvumo išraiškai didelę įtaką darė Seimo trukmė. Akivaizdu, kad Seime, kuris trukdavo ilgiau, atsirasdavo ir kur kas daugiau galimybių įsiterpti į diskusijas, išsakyti savo nuomonę ar pristatyti instrukcijose iškeltus reikalavimus. Tradiciškai pasiuntinių pasisakymų vidurkis nebuvo jau toks įspūdingas⁷³, o dažniausiai savo aktyvumu išsiskirdavo tik pavieniai parlamentarai.

Neturėtume pamiršti, kad kai kuriuose Seimuose tiek dėl jų pobūdžio ar trukmės, tiek dėl savo asmeninių savybių Vilniaus seimelio pasiuntiniai pasisakydavo itin retai. Antai tik po 1 kartą pasiuntiniai pa-

⁶⁹ Zdanie Jaśnie Wielmożnego I[chmość]Pana Romanowicza prezydenta sądow ziem[skich] i posła w[ojewó]dztwa Wileńskiego miane na sessyi seymowey Dnia 7. Czerwca Roku 1790, [1790]; Przymowienia się in turno Jaśnie Wielmożnego I[ch]m[ś]óci Pana Romanowicza prezydenta sądow ziem[skich] i posła w[ojewó]dztwa Wileńskiego na sessyi seymowey 1790. Dnia 14. Junij, [1790]. Šios publikacijos taip pat saugomos Ketverių metų Seimo archyve, žr. *AGAD ASCz.* 7, lap. 576–582, 771–774v.

⁷⁰ 1746 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *AGAD AR.* Dz. VI, II–68, lap. 2–6, 9, 12, 22, 23, 29, 30–32, 38. Kiek fragmentiškiau pasisakymai pristatomi kitame dienoraštyje, žr. 1746 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *LMAB.* F. 17, b. 33, lap. 1, 2, 3v., 4v., 7v., 8v., 10, 20.

⁷¹ 1754 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *BUW.* 104, lap. 6v.–7v., 9–9v., 11, 12v., 20, 21–21v., 22–22v., 23v., 24–24v., 25–25v., 32v., 42v.–44, 45, 53v.; 1754 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *AGAD AR.* Dz. VI, II–53, lap. 15v.–16, 17v., 22–24v., 32v., 33v., 34; *Ten pat*, II–65, lap. 142, 143v.–144, 146v., 147, 148v., 152v., 165v., 168v., 169, 176, 192v., 194, 207v.

⁷² Dyaryusz Seymu Convocationis po śmierci Nayiaśnieyszego Augusta III Króla Polskiego za Radą Prześwietnego Senatu na dzień 7. miesiąca Maja Roku 1764 determinowanego. Prieiga per internetą: <<http://www.bkpan.poznan.pl/ELITY/SEJM1764/>>.

⁷³ 1786 m. Seime, A. Stroynowskio skaičiavimais, vienam pasiuntiniui vidutiniškai teko tik 2,6 kalbos, žr. Stroynowski, A. Rola elity w życiu parlamentarnym epoki stanisławowskiej. *Acta universitatis Lodzensis: Folia historica.* 1985, t. 22, s. 55.

sisakė 1726⁷⁴, 1736⁷⁵, 1764⁷⁶, 1776⁷⁷ m. Seimuose, po 2 kartus – 1724⁷⁸, 1733⁷⁹, 1762⁸⁰, 1764⁸¹, 1766⁸² m. Seimuose, po 3 kartus – 1784⁸³ m. Seime, po 4 kartus – 1738⁸⁴, 1744⁸⁵, 1786⁸⁶ m. Seimuose. Žinoma, esant tokiai situacijai kiek daugiau nuveikti atstovaujamos bajorijos labai buvo itin sudėtinga. Nereikėtų pamiršti, kad būta Seimų, kuriuose jiems iš viso ne-

⁷⁴ 1726 m. Gardino ordinarinio Seimo dienoraštis. *AGAD APP.* 67, p. 14 (M. A. Savickis).

⁷⁵ 1736 m. Varšuvos pacifikacinio Seimo dienoraštis. *BUW.* 94, lap. 39v.; 1736 m. Varšuvos pacifikacinio Seimo dienoraštis. *BUW.* 97, lap. 196v.

⁷⁶ Vilniaus seimelio pasiuntinio Jono Antano Horaino kalba, pasakyta 1764 m. Varšuvos elekciniame Seime. *BUW.* 122, lap. 184–184v.; *Dyaryusz Seymu Electionis Między Wsią Wolą y Miastem Warszawą odprawionego* (...). Warszawa, 1764, s. 429 (J. A. Horainas).

⁷⁷ *Dyaryusz Seymu Ordynaryinego pod związkiem konfederacyi Generalney Oboyga Narodów agitującego się, w Warszawie MDCCCLXXVI*. [1776], s. 450.

⁷⁸ 1724 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *BJ.* 3738, s. 389, 410. Kiek fragmentiščiau pasiuntinių kalbos atsispindi kituose dienoraščiuose, žr.: 1724 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *AGAD AR.* Dz. VI, II–54, lap. 15–15v.; 1724 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *Biblioteka PAN w Krakowie.* 1102, lap. 40–40v., 123v. (M. A. Savickis).

⁷⁹ 1733 m. Varšuvos extraordinarinio Seimo dienoraštis. *LMAB.* F. 148, b. 124, lap. 355, 356v. (M. J. Tyzenhauzas); 1733 m. Varšuvos extraordinarinio Seimo dienoraštis. *BUW.* 96, lap. 20, 21. Šiame Seimo dienoraštyje pasiuntinių pavardės nenurodomos.

⁸⁰ 1762 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *BJ.* 7212, lap. 128v., 130v. Kituose Seimo dienoraščiuose Vilniaus seimelio pasiuntinių pasisakymai nefiksuojami, plg.: 1762 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *AGAD.* Zbiór Branickich z Suchej, 134–158, lap. 367–372; 1762 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *AGAD Archiwum Tyzenhauzów.* G–786.

⁸¹ *Dyariusz Seymu Coronationis odprawionego w Warszawie Roku 1764.* Lap. 60; 1764 m. Varšuvos karūnacinio Seimo dienoraštis. *AGAD AR.* Dz. VI, II–77, p. 87, 92 (M. Horainas).

⁸² *Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryinego odprawionego w Warszawie Roku 1766* (...). Warszawa, 1766 (IX, XXXIV sesijų aprašymai).

⁸³ *Dyaryusz Seymu Wolnego Ordynaryinego Grodzieskiego szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCCLXXXIV. Dnia 4. Miesiāca Października odprawującego się.* Warszawa, 1785, s. 49–50, 51–52, 476.

⁸⁴ 1738 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *BJ.* 31 III, lap. 13, 45–48.

⁸⁵ 1744 m. Gardino ordinarinio Seimo dienoraštis. *BUW.* 100, lap. 2v., 7v.–8, 19, 22.

⁸⁶ 1786 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis (juodraštinis variantas). *AGAD ZP.* 18, lap. 8, 13, 37, 49v.

pavyko išsakyti savo pozicijos, tai – 1733⁸⁷, 1750⁸⁸, 1758⁸⁹ m. Seimai. Tad akivaizdu, kad neretai Vilniaus seimelio pasiuntiniams iškelti seimelio instrukcijoje pateikiamus reikalavimus būdavo pakankamai sudėtinga.

Dar vienas svarbus klausimas – kaip dažnai Vilniaus seimelio pasiuntiniai remdavosi savo seimelio instrukcijomis? Šis klausimas kreipia ir į kur kas svarbesnių problemų sprendimą, t. y. kiek pasiuntinys buvo priklausomas nuo seimelio jam suteiktų įgaliojimų ir kiek jis galėdavo veikti savarankiškai. Savaiame suprantama, šiam klausimui tiesioginės įtakos turėjo kintantis pasiuntinio statusas⁹⁰ ir seimelių instrukcijų reikšmės mažėjimas XVIII a. antrojoje pusėje. Detaliau išanalizavus Vilniaus seimelio pasiuntinių kalbas Seimuose matyti, kad rėmimasis instrukcijomis buvo pakankamai dažnas reiškinys, ypač atsivėlęsus į tai, jog šie aspektai ne visada galėjo būti užfiksuojami Seimo dienoraščiuose. Antai 1754 m. Seime eilinį kartą iškilus alternato klausimui, spalio 2 d. (III sesija) kalbėjęs Vilniaus seimelio pasiuntinys Andrius Abramavičius pabrėžė, kad šis klausimas yra aptartas tam tikrame instrukcijos punkte⁹¹. 1764 m. Varšuvos konvokaciniame Seime Kristupas Giedraitis, gegužės 10 d. (V sesija) iškeldamas klausimą dėl privačių reikalavimų (*desideriorum*), pasirėmė Vilniaus seimelio instrukcija⁹². Beje, šia praktika pasinaudojo ir

⁸⁷ 1733 m. Varšuvos elekcinio Seimo dienoraštis. *BUW*. 358, p. 197–229; 1733 m. Varšuvos elekcinio Seimo dienoraštis. *Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*. 3577, lap. 307–349v.

⁸⁸ 1750 m. Varšuvos ekstraordinarinio Seimo dienoraštis. *BUW*. 100, lap. 243–253; *Ten pat*, 102, p. 1–45; 1750 m. Varšuvos ekstraordinarinio Seimo dienoraštis. *AGAD AR*. Dz. VI, II–65, lap. 41–60v.

⁸⁹ 1758 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *BJ*. 101 III, p. 147–357; 1758 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *BUW*. 106, lap. 2–14.

⁹⁰ Išsamiau apie seimelio pasiuntinio statusą žr. Lityński, A. Status posła po Konstytucji 3 maja. *Pierwsza w Europie: 200 rocznica Konstytucji 3 Maja 1791–1991*. Pod redakcją H. Kocója. Katowice, 1989, s. 53–69.

⁹¹ „J[ego]m[oš]ć pan Abramowicz, poseł wileński, mając podany sobie punkt od województwa w instrukcji“, žr. *Diarjusze Sejmowe z wieku XVIII*. T. 3..., s. 150.

⁹² „Ad mentem Instrukcji swojeje“, žr. prieigą per internetą: <www.bkpan.poznan.pl/ELITY/SEJM1764I>.

tame pačiame Seime gegužės 21 d. (XII sesija) kalbėjęs Jonas Horainas⁹³. Vienas iš unikalesnių atvejų – Kristupo Giedraičio kalba 1784 m. Gardino ordinariniame Seime. Šis Vilniaus seimelio pasiuntinys, kalbėdamas apie Giedraičių giminei priklausančias valdas, ne tik rėmėsi seimelio instrukcija (šis klausimas buvo aptartas 22 paragrafe), bet ir skaitė jos ištraukas⁹⁴. K. Giedraitis teigė, kad Videniškių reguliariesiems kanau-ninkams fundacijos būdu suteiktos valdos iš tikrųjų kiek anksčiau buvo kunigaikščių Giedraičių paveldimos valdos, kurios atiteko Livonijos vyskupui Bžostovskiui. Tad pasiuntinys paprašė atsižvelgti į šias aplinkybes ir valdas sugrąžinti Giedraičiams. Galiausiai K. Giedraitis, matyt, siekdamas išvengti galimo „interesų konflikto“, apsidrausdamas išraiškingai pabrėžė, kad „kaip pasiuntinys su instrukcija, bet ne dokumentais į Seimą atvykau“⁹⁵. Šis epizodas atskleidžia, kad Vilniaus seimelio pasiuntiniai Respublikos Seime nevengdavo spręsti asmeninių ar giminės interesų akiratyje iškilusių problemų. Ketverių metų Seime dažnai kalbėjęs Tadas Korsakas net ir savo pozicijos dėl Gegužės 3 d. Konstitucijos pakeitimą motyvavo seimelio instrukcijos įpareigojimais⁹⁶, o vienoje iš savo kalbų net dukart pasirėmė Vilniaus seimelio instrukcija⁹⁷. Galima

⁹³ „aby był Król Polak oraz z instrukcji swojej dodał, żeby sroiu Polskiego zażywał“, žr. Dyaryusz Seymu convocationis siedm-Niedzielnego Warszawskiego zdania, Mowy, Projekta y Manifesta w sobie zawieraiący przez sesye zebrany R[oku] P[anskiego] 1764 w Warszawie. [1764] (12 sesija).

⁹⁴ „(...) Teraz zaś idąc za Instrukcją moją, za którą tu, nie zaś z jakimi innemi dokumentami przybyłem, czytam w niej umieszczony punkt 22 (...)“, žr. *Dyaryusz Seymu Wolnego Ordynaryjnego Grodzińskiego szesniedzielnego Roku Panskiego MDCCCLXXXIV. Dnia 4. Miesiąca Października odprawuiącego się*. Warszawa, 1785, s. 52.

⁹⁵ „(...) Więc jako Posel z Instrukcją, a nie z dokumentami na Sejm przybyłem (...)“, žr. *ten pat*, p. 52.

⁹⁶ Kalbėdamas 1791 m. gegužės 5 d. T. Korsakas pabrėžė, kad ir prieštaraujantys, ir pritariantys Gegužės 3 d. Konstitucijai pasiuntiniai rėmėsi savo instrukcijų įgaliojimais, žr.: 1788–1792 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *AGAD ASCz*. 19, lap. 80v.–81; Šapoka, A. Gegužės 3 d. Konstitucija ir Lietuva. *Lietuvos praeitis*. 1940, t. 1, p. 176.

⁹⁷ „(...) z ogulu instrukcjow Posselskich (...)“, „(...) równie pilnować się instrukcji a zatym z woli Województwa moiego obowiazany (...)“, žr. Głos Jasnie Wielmoznego J[ego]m[oš]ći Pana Korsaka sędziego ziemskiego posła wojewodztwa Wilenskiego na sessyi seymowey Dnia 3. Maia 1791. Roku miany. Na zajutrz dnia czwartego do akt grodu Warszawskiego padany [1791].

teigti, kad tai buvo vienas iš dažniausiai seimelio instrukcija besiremiančių Vilniaus seimelio pasiuntinių⁹⁸, bent jau tokį vaizdą galima susidaryti iš Seimo dienoraščių teikiamos informacijos. 1793 m. liepos 3 d. kalbėdamas Gardino Seime Maksimiljonas Jazdovskis taip pat užsiminė apie instrukcijoje užfiksuotus įpareigojimus⁹⁹.

Taigi iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad Vilniaus seimelio pasiuntiniai iki pat XVIII a. pabaigos Seimuose sakydami kalbas dažnokai remdavosi seimelio instrukcijomis ir progai pasitaikius išskeldavo šiuose dokumentuose užfiksuotus reikalavimus. XVIII a. antrosios pusės situacija rodo, kad nors ir priešai laikyti instrukcijų buvo panaikinta, pasiuntiniai gan entuziastingai vykdė seimelių politines programas. Kita vertus, palyginti nedidelis pasisakymų skaičius rodo, kad seimelio pasiuntinys pristatyti visą instrukcijos turinį praktiškai neturėjo realių galimybių.

Išvados

1. Respublikoje Vilniaus seimelio pasiuntiniai pagal vaivadijų rangą buvo tretieji po Krokuvos ir Poznanės vaivadijų ir šis eiliškumas galiojo daugelyje parlamentinės praktikos sričių, galiausiai su šiuo statusu buvo susijusi ir pasiuntinių sėdėjimo vieta. Akcentuotina, kad tarp LDK pasiuntinių Vilniaus seimelio pasiuntinių statusas buvo prestižiškiausias.

2. Vilniaus seimelio pasiuntiniai tiriamuoju laikotarpiu retai naudojo ekstraordinarines parlamentinės veiklos formas. Nustatytas vienintelis *liberum veto* teisės panaudojimo atvejis 1729 m. rugpjūčio 22–27 d. Gardino ekstraordinariame Seime, kai Vilniaus seimelio pasiuntiniai

⁹⁸ „(...) Województwo moie, które przynosząc na instrukcją wolę swą (...)“; žr.: 1788–1792 m. Varšuvos ordinarinio Seimo dienoraštis. *AGAD ASCz.* 24, lap. 197v.; „(...) przez Instrukcje na nas włożonego (...)“; žr. *ten pat*, 17, lap. 233v.; „(...) w Instrukcji zaleoną (...)“; žr. *ten pat*, 17, lap. 632v.

⁹⁹ „Równie też zlecił swoję instrukcją (...)“; žr. Głos Jaśnie Wielmożnego I[ch]m[os]ć Pana Maxymiljana Jazdowskiego Sędziego i Protunc Pisarza ziemskiego, Posła na Sejm Extraordynaryjny W[o]jewó[od]ztwa Wileń[skiego]. Prieiga per internetą: <<http://www.bkpan.poznan.pl/ELITY/SEJM1793/m100.htm>> (14 sesija).

Benediktas Jonas Volskis ir Jonas Antanas Horainas tapo pagrindiniais sesijos išardymo iniciatoriais.

3. LDK pasiuntinių Respublikos Seime aktyvumas priklausydavo tiek nuo objektyvių (atstovaujamo seimelio rango, Seimo trukmės ir kt.), tiek subjektyvių (parlamentinės patirties, pasiuntinio diplomatinį sugebėjimų ir kt.) aplinkybių. Išryškėjo aktyviausi tiriamojo laikotarpio Vilniaus seimelio pasiuntiniai: Jonas Antanas Horainas (1746 m. sesijoje pasisakė 14 kartų, 1754 m. – 10, 1764 m. – 13), Benediktas Jonas Volskis (1735 m. sesijoje pasisakė 9 kartus), Liudvikas Tiškevičius (1780 m. Seimo sesijoje pasisakė 10 kartų), Adomas Čartoriskis (1782 m. sesijoje pasisakė 16 kartų), Tadas Korsakas (1788–1792 m. Ketverių metų Seime pasisakė 23 kartus). Tačiau neretai Vilniaus seimelio pasiuntinių aktyvumas nebuvo toks ryškus, nes bendras pasisakymų skaičius neviršydavo 1 (1726, 1736, 1764, 1776 m. sesijos), 2 (1724, 1733, 1762, 1764, 1766 m. sesijos), 3 (1784 m. sesija) ar 4 (1738, 1744, 1786 m. sesijose) kartų.

4. Fiksuotinas nei pasiuntinio statuso kaitos, nei instrukcijų reikšmės mažėjimo radikaliai nepaveiktas parlamentino gyvenimo reiškinys – pakankamai dažnas Vilniaus seimelio pasiuntinių rėmimasis seimelio instrukcijomis.

THE VILNIUS DIETINE ENVOYS AT THE DIET OF THE REPUBLIC OF THE TWO NATIONS DURING 1717–1793: STATUS AND PARLIAMENTARY ACTIVITIES FORMS

ROBERTAS JURGAITIS

Summary

Keywords: Diet (Lith. Seimas) of the Republic of the Two Nations; Vilnius dietine (Lith. Seimelis); envoys; instructions; law of the liberum veto; 18th century.

The Vilnius dietine envoys, based on their palatinate rank, were third in the context of the entire Republic of the Two Nations and first on a Grand Duchy of Lithuania (hereinafter the GDL)-wide scale. This priority was valid in many areas of parliamentary practice with the seating place for envoys being ultimately connected with rank. But this priority could have varied and the significance of the Vilnius dietine envoys grown especially in those instances where the envoys from the palatinates of Krakow and Poznań, who were first in rank, failed to attend the diet (which occurred in 1722 and 1761). It is necessary to note that the envoys frequently used to stress the uniqueness of their palatinates and at the same time their dietines in speeches given in the diet. In addition, the Vilnius dietine envoys were usually treated as the foremost GDL envoys and they frequently spoke even in the name of the entire GDL. This reveals the exceptional status of the Vilnius dietine envoys, which we could describe as being the most prestigious in respect to all the envoys from the GDL. An internal hierarchy also existed among the Vilnius dietine envoys. Although this distinction were not discernable in the instructions from the dietines, the diet diaries frequently indicate who was the first envoy and who the second. The first envoy was sometimes still called the senior envoy in diet diaries and the

second envoy was sometimes called the junior envoy.

It is necessary to distinguish the most active Vilnius dietine envoys who spoke fairly frequently, namely Jonas Antanas Horainas (Jan Antoni Horain) (who spoke 14 times at the 1746 diet, 10 at 1754 diet, and 13 at the 1764 diet), Jonas Benediktas Volskis (Jan Benedykt Wolski) (9 times at the 1735 diet), Liudvikas Tiškevičius (Ludwik Tyszkiewicz) (10 times at the 1780 diet), Adomas Čartoriskis (Adam Czartoryski) (16 times at the 1782 diet), and Tadas Korsakas (Tadeusz Korsak) (23 times at the 1790–1792 diet). One must remember that these forms of activity also affected the diet's duration. Until the late 18th century, the Vilnius dietine envoys gave speeches in the diets often on the basis of dietine instructions and if the occasion afforded raised the demands fixed in these documents. In fact, the relatively small number of speeches shows that the dietine envoys did not have any opportunity to present the entire content of the dietine instructions. One more form of the radical envoy activity was to break up the diet by using the right of veto, which was especially rarely used by the Vilnius dietine envoys. On only one occasion did the Vilnius dietine envoys contribute to and become one of the most active initiators in breaking up a diet, i.e. the 1729 extraordinary Hrodna diet.